

KUSZ VERONIKA

Floridából Budapestre: az amerikai Dohnányi hagyaték hazatérése

A *Zenetudományi Dolgozatok* 2011-es kötete rövid áttekintést közölt a Zenetudományi Intézetben letétbe helyezett amerikai Dohnányi-dokumentumokról, melyek néhány évvel korábban, 2006-ban érkeztek Magyarországra.¹ Amint a tanulmányból kiderül, a zeneszerző floridai örököse, Dr. Seán Ernst McGlynn által adományozott anyag budapesti elhelyezésének elsősorban azért volt kiemelkedő jelentősége, mert a 2002-es alapítású Dohnányi Archívum szerzeményezései között korábban csak elvétve fordult elő eredeti forrás. E sorok írásakor, tíz évvel az első dokumentumegység hazatérése után immár teljesen megváltozott helyzetről adhatunk számot: 2014-ben és 2015-ben újabb hagyatékrészek érkeztek Floridából, aminek következtében a Zenetudományi Intézet Magyar Zenei Archívuma – a Dohnányi Archívum utódja – a világ egyik legjelentősebb Dohnányi-gyűjteményének gazdája lett.² Az alábbi összefoglalásban a teljes amerikai Dohnányi-hagyaték jelentőségéről és történetéről, valamint felépítéséről, dokumentumtípusairól, továbbá a hagyatékrészek összefonódásairól és a kutatásban való lehetséges hasznosításukról esik szó.

Dohnányi amerikai emigrációjának motívumai

Dohnányi Ernő 1949. október 17-én érkezett Tallahassee-be, Florida álmos fővárosába, ahol utolsó évtizedét leélte mint a Florida State University (Floridai Állami Egyetem, a továbbiakban: FSU) zongora- és zeneszerzés-professzora.³

¹ Kusz Veronika, „A Dohnányi Archívum McGlynn-letéti anyaga”, in Kiss Gábor (szerk.), *Zenetudományi Dolgozatok* 2011 (Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2012), 299–321.

² A pénzügyi támogatás elsorvadása miatt a 2002-ben a kulturális minisztérium (akkori nevén: NKÖM) és a Magyar Tudományos Akadémia által alapított Dohnányi Archívum 2007-től egyre csökkenő intenzitással működött. A gyűjtemény 2012-ben beolvadt a frissen alakult, Dalos Anna által vezetett 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumba, s ettől fogva újabb lendületet kapott a kutatás.

³ Dohnányi amerikai éveit doktori disszertációmban dolgoztam fel (2010), könyv alakban lásd *Dohnányi amerikai évei* (Budapest: Rózsavölgyi, 2015).

Szinte minden szempontból szokatlan körülményekkel szembesült itt, ami az utókor számára elsősorban azért izgalmas, mert a drámai változás zeneszerzői tevékenységére is hatással volt. Elég egymás mellé állítani az életmű legelső és legutolsó opuszát, hogy megtapasztaljuk, milyen sokat változott az évtizedek során ez az alapvetően persze mindvégig egységes, retrospektív zenei nyelv. Az első, nyomtatásban megjelent Dohnányi-mű a szerző életében, és azóta is rendíthetetlen népszerűségnek örvendő c-moll zongoraötös volt, melyről – mint az köztudomású – Brahms állítólag úgy vélekedett: ő maga sem tudta volna jobban megírni.⁴ Ettől a gazdag, brahmsi tónustól igen távol esik a komponista halála előtt fél évvel lezárt *Fuvola-passacaglia* (op. 48/2) különös, szomorkás tisztasága – kivált, hogy a passacaglia-téma részben tizenkét hangú. A Passacaglia persze nem feltétlenül emblematikus műve Dohnányi kései stílusának, hozhatnánk más példát is az amerikai évek zeneszerzői terméséből: esetleg a megelőző opuszt, az *Amerikai rapszódia*t (op. 47), amely még az ő életművén belül is kifejezetten konzervatívnak-nosztalgikusnak számít. De talán éppen ez a legnagyobb tanulsága az utolsó alkotói periódusnak: mintha egyszerre volna jelen a művekben valamiféle elzárkózás, múltba fordulás és a fiatalos kíváncsiság – kísérletezés a formával, hangszínekkel, kompozíciós technikákkal.

S hogy milyen események, körülmények inspirálták e kétarcú kompozíciókat, vagyis milyen élete volt Dohnányinak Amerikában? Ha csupán néhány motívumot kellene kiemelni, elsőként minden bizonnyal az elszigeteltséget említhetnénk. Tallahassee kisváros volt a szó mindenféle értelmében – a statisztikák szerint 40.000-en lakták Dohnányi idejében. Kulturális életét kizárólag az egyetem határozta meg, ettől független koncertélete nem létezett, de még színháza sem volt (csak az 1990-es években nyílt meg az alig 300 főt befogadó városi színház, pedig ekkorra a város lakossága már 150–200 ezerre duzzadt). Dohnányi ugyan sokat utazott és Amerika-szerte roppant sikeres hangversenyeket adott, koncertjeinek helyszínei zömmel Tallahassee-hez hasonló, csekély kulturális jelentőségű egyetemi városok voltak. Az amerikai zenei élet elitjébe, az északatlanti városokba és a nyugati part nagyvárosaiba gyakorlatilag nem sikerült beférkőznie, pedig – ne felejtjük! – évtizedekkel korábban óriási sikerrel koncertezett arrafelé is.⁵

⁴ Hozzá kell tenni, hogy az újabb kutatások megkérdőjelezik e széles körben ismert legenda valóságtartalmát, sőt élete vége felé maga Dohnányi is előszeretettel hangsúlyozta, hogy az időse német zeneszerző nem közvetlenül neki mondta a dicsérő szavakat, lásd például Doris Reno, „Pianist Dohnányi: A Serene Artist”, *Miami Herald* (1959. február 6.) [Dohnányi újságkivágatgyűjteményéből] (az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archivum Dohnányi-gyűjteménye [a továbbiakban ZTI MZA Dohnányi]: „Egyéb dokumentumok”, jelzet nélkül; korábban: FSU Dohnányi: Scrapbooks, Box 4/Book 1).

⁵ Dohnányi első, rendkívül sikeres amerikai turnéira még 1900–1901-ben került sor, 1921–1927 között pedig minden évben hosszabb hangversenykörutakat tett az országban. Az 1949-es letelepedése előtt közvetlenül egy évvel is koncertezett ott, s részben e turné sikerének köszönhetette az állásajánlatokat.

Ennek a kudarcnak részben politikai okai voltak, s a politikai természetű nehézségeket tekinthetjük az amerikai évek következő meghatározó motívumának. Mint Breuer János a „Dohnányi meghurcoltatása” című cikkében összegezte, a Dohnányi elleni, Magyarország határain túlra is elterjedő politikai rágalomhadjárat alapjául egyrészt a debreceni ideiglenes kormány 1945. február 9-i ülésén összeállított, háborús bűnösöket, köztük Dohnányi nevét tartalmazó listája, másfelől a Jemnitz Sándor vezette, 1945. április közepén ülésező zenei igazoló bizottság elmarasztalása szolgált.⁶ A vádat utóbb visszavonták: ennek részletei egyelőre ismeretlenek, mindenesetre Frankovszky Rudolf kérésére 1945. december 14-én a Minisztérium már arról állított ki igazolást, hogy „Dohnányi Ernőt [...] az e célból megtartott pártközi értekezlet [...] az előzőleg illetéktelenül nyilvánosságra jutott névjegyzékből törölte.”⁷ A felmentő dokumentum azonban nem tett pontot az ügy végére, sőt valamivel később Ausztriában, illetve 1948–1949-ben az Egyesült Államokban is felütötte a fejét a szóbeszéd, s több zenei intézmény is hitelt adott neki – jócskán megnehezítve az emigráns művész érvényesülését a hangversenyéletben.⁸ A sajtórepció alaposabb vizsgálata után persze az is gyanítható, hogy a politikai előítéleteken túl a zeneszerző konzervatív zenei stílusa is oka lehetett az egyetemektől független amerikai koncertélet elutasító magatartásának. Ezzel együtt is mondhatjuk, hogy a politika alapvetően meghatározta Dohnányi utolsó évtizedét: mind az emigráns sors adminisztrációs problémái, mind az otthon maradtakkal való korlátozott kapcsolattartás, mind pedig Dohnányi Magyarországhoz fűződő ambivalens viszonya tekintetében.

A zeneszerzőnek ugyanis egyáltalán nem állt szándékában hazatérni, amiben családjának is nagy szerepe volt – s ezzel rátérünk az amerikai éveket meghatározó, harmadik legfontosabb motívumra. Az idős komponistán féltő imádatlal csüggő feleségről, Zachár Ilonáról bőven lesz szó az alábbiakban, de összességében elmondhatjuk: Dohnányit minden nehézség ellenére talán soha nem vette körül olyan bensőséges családi légkör, mint Tallahassee-ben – soha, kivéve talán gyermekévei idején, Pozsonyban. Ő maga is nagyon ragaszkodott a családjához, a két nevelt gyerek közül talán inkább a nagylányhoz, az amerikai emigráció idején huszonéves Helenhez, akit „Muci”-nak becéztek szerettei, és aki valósággal rajongott mostohaapjáért.

⁶ Breuer János, „Dohnányi meghurcoltatása”, in Kiszely-Papp Deborah (szerk.), *Dohnányi Évkönyv 2002*, (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2002), 67–76.

⁷ Magyar Királyi Igazságügyminiszter, Bánfalvi Péter s. hiv. igazgató, Dr. Benkő s. k. levele Frankovszky Rudolfnak, 1945. december 14.: „Kérelmére igazolom, hogy dr. Dohnányi Ernőt a háborús bűnösök névjegyzékének tervezetébe az e célból megtartott pártközi értekezlet nem vette fel, illetőleg az előzőleg illetéktelenül nyilvánosságra jutott névjegyzékből törölte. Budapest, 1945. évi december hó 14. napján. A miniszter rendeletéből: dr. Benkő s. k.” (eredeti dokumentum: FSU Kilényi–Dohnányi-gyűjtemény: „Political Documents”, 4; másolata: ZTI MZA Dohnányi: „Egyéb dokumentumok”, jelzet nélkül).

⁸ Lásd például Göndör Ferenc, „Megcáfolhatatlan adatok Dohnányi Ernő bűnlajstromáról”, „New Yorkba várjuk Dohnányit...”, „Herr von Dohnanyi, heraus!”, *Az Ember* (1948. október 23., november 20.) [Dohnányi újságkivágat-gyűjteményéből] (ZTI MZA Dohnányi: „Egyéb dokumentumok”, jelzet nélkül).

1. kép. Dohnányi tallahassee-i háza

Az amerikai hagyaték története és részei

A Tallahassee kertvárosias központjában található Dohnányi-házat Muci elsőszülött fia, a biológus Dr. Seán Ernst McGlynn (sz. 1956) örökölte, aki jelenleg is ott él családjával (1–2. kép). Dr. McGlynn volt az, aki hosszas mérlegelés után a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta (2006, 2014), illetve eladta (2015) a még tulajdonában álló Dohnányi-dokumentumokat. Az első két hagyatékrész kifejezetten a házból származó forrásokat jelentett, s így módon – különösen a 2014-es anyag – inkább másodlagos jelentőségű anyagokat tartalmazott, hiszen a legértékesebb tételek értelemszerűen már korábban elkerültek onnan. Dohnányi óhajának megfelelően ugyanis az özvegy a legfontosabb írásos dokumentumokat és zenei kéziratokat (korai és kései művek forrásait) a British Library-nek ajándékozta, amely ezáltal jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár mellett a világ legértékesebb Dohnányi-gyűjteményét tudhatja magáénak.⁹ A források többi, a kutatás szempontjából izgalmasabb része többé-kevésbé folyamatosan szivárgott Dohnányi egykori munkaadója, a Florida State University zenei könyvtárába. Az 1990-es években az FSU doktorandusza, James A. Grymes foglalkozott az egyetemi anyaggal, s a Dohnányi-házban végzett kutatómunkájának eredményeképp új dokumen-

⁹ Rövid leírást róla lásd Pamela J. Willets, „Recent British Museum Acquisitions”, *The Musical Times* vol. 102, no. 1419 (May 1961), 287, illetve uő., „The Dohnányi Collection”, *The British Museum Quarterly* 25/1–2 (1962), 3–11.

2. kép. Dohnányi a kisbaba McGlynn-nel

tumokkal gazdagította a gyűjteményt.¹⁰ 2002-ben Kiszely-Papp Deborah, a Zenetudományi Intézet újonnan alapított Dohnányi Archívumának vezető kutatója is értékes forráscsoportot helyeztetett el az egyetemen: a Dohnányi egykori tanítványa és tallahassee-i tanár-kollégája, Kilényi Edward által kiválogatott és magához vett anyagokat, melyek korábban egyáltalán nem voltak hozzáférhetőek.¹¹

Tulajdonképpen a Kilényi–Dohnányi gyűjteményből érkezett az amerikai hagyaték első része Magyarországra: Kiszely Deborah hozta magával 2002-ben. Szám szerint nem sok eredeti dokumentumról van szó, viszont zenei kézirat is van közte, nevezetesen a Hárfa-concertino (op. 45), illetve Mozart-zongoraversenyekhez készült cadenzák Lichtpausra írott tiszttázata. Kiszely maga is dolgozott a Dohnányi-házban, s ő volt az, aki felfigyelt fontos magyar nyelvű levelekre (köztük Dohnányi húga, Mária több száz, fontos küldeményére). 2005-ben jómagam azért mentem Floridába, hogy ezeket katalogizáljam. A munka eredményeképp 2006-ban egyaránt bővült a floridai egyetemi letét és a budapesti Dohnányi Archívum gyűjteménye (utóbbi 50 különleges Dohnányi-levéllal, zsebnaptárakkal és egyéb dokumentumokkal) – ez volt tehát a hagyaték második részlete Budapesten, melyről az említett *Zenetudományi dolgozatok*beli tanulmány is beszámolt. Seán E. McGlynn a 2006-os ajándékot valamiféle szimbolikus gesztusnak szánta Magyarország, a Zenetudományi Intézet és az

¹⁰ James A. Grymes, „The Ernst von Dohnányi Collection at the Florida State University”, *Music Library Association Notes* 55/2 (December 1998), 327–340.

¹¹ A Kilényi-anyag történetéről lásd: Kiszely-Papp Deborah, „A Dohnányi Ernő Archívum első éve”, in Kiszely-Papp Deborah (szerk.), *Dohnányi Évkönyv 2002* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2002), 5–23. A Kilényi–Dohnányi gyűjtemény jelenleg is az FSU-n található.

akkor még működő Dohnányi Archívum irányába: részben köszönetképp, részben a jövőbeli együttműködés zálogaként. Itt kell megjegyezni, hogy a magyarországi kutatásokba vetett bizalom jeleként került ugyanebben az időszakban a Dohnányi-monográfus Vázsonyi Bálint gyűjteménye is az Archívumba, amely szintén kimondottan sok kései anyagot, köztük eredeti dokumentumokat is tartalmaz. Ily módon tehát ez is a jelenlegi, úgymond amerikai hagyatékhoz kapcsolódik néhány olyan további, kisebb amerikai adománnyal együtt, mint Raymond Liebau, Dániel Ernő, s legújabbban Catherine Smith dokumentumai.

Már 2006-ban szóba került, hogy a floridai egyetemen letétbe helyezett, illetve a Dohnányi-házban maradt további anyagoknak Magyarországon keresne végleges helyet az örökös, ahol ezek felhasználásával a jövőben akár egy Dohnányi-émlékszobát is fel lehetne állítani. A régóta érlelődő, de kissé körvonalazatlan szándék gyors megvalósulását az tette lehetővé, hogy 2013-ban a magyar kormányzat is felkarolta az ügyet. Ennek eredményeképp 2014-ben az NKA támogatásával Magyarországra érkezhetett a floridai Dohnányi-házból származó hagyatékrész: 26 kisebb-nagyobb doboznyi dokumentum, mely részben a kutatás számára is használható, de nagyjából látványos, kiállításra alkalmas anyagot jelent. Néhány kivételt leszámítva ez az egység nem tartalmaz a szerző keze által jegyzett forrást (a kivételek a következők: néhány, bejegyzéseket tartalmazó könyv; Dohnányi jegyzetei az amerikai állampolgárság megszerzéséhez kapcsolódó vizsgához; néhány innen-onnan kallódó kézirásos lap; illetve csekkfüzetek laponként egy-egy Dohnányi-aláírással), ugyanakkor a személyes tárgyak, ruhadarabok, fotók, könyvek révén szinte megelevenedik belőlük a zeneszerző utolsó éveinek hangulata – ezt a Zene-tudományi Intézet Zenetörténeti Múzeumában megrendezett ideiglenes kiállítás be is mutatta az érdeklődők számára (megnyitása: 2014. október 1.).

A Dohnányi-hagyaték hazatérése jelentős figyelmet kapott a tudományos életben és a sajtóban egyaránt,¹² s talán részben ennek is köszönhető, hogy 2015-ben a Magyar Állam egy újabb jelentős összeget különített el arra, hogy ajánlatot tegyen az örökösnek az FSU-n korábban letétbe helyezett gyűjtemény megvásárlására. Az adásvétel sikerrel le is zajlott, így az NKA Ithaka programja keretében 2015 őszén megérkezett Magyarországra Dohnányi Ernő amerikai periódusának – a zenei kéziratokat nem számítva – valóban legfontosabb forráscsoportja is: alapvető levelezési anyag, a szerző felesége által gondosan rendezett sajtókivágat-gyűjtemény, a zeneszerző kottatára, koncertprogramok és hangfelvételek. A vásárlással egyidejűleg az örökös a 2006-ban letétbe küldött anyagok státuszát véglegesre változtatta. Az amerikai hagyaték feldolgozása – mely különösen a meglehetősen kaotikus állapotban hazatért 2014-es egység esetében időrabló feladat –, illetve a

¹² Lásd például Kiss Eszter Veronika, „Hazakerült a Dohnányi-hagyaték”, *Magyar Nemzet* (2014. július 18.); vagy az MTA saját hírei közt: „Dohnányi hagyaték érkezett az MTA kutatóközpontjába Floridából” (2014. július 18.), http://old.mta.hu/mta_hirei/dohnanyi-hagyatek-erkezett-az-mta-kutato kozpontjaba-floridabol-134753/ (utolsó elérés: 2017. január 5.).

1. Zenei kéziratok	8. Egyéb dokumentumok
1.1. Szerzői kéziratok	8.1. Okmányok
1.2. További kéziratok	8.2. Konglomerátumok
	8.3. Egyéb
2. Nyomtatott kották	8.4. Kis terjedelmű dokumentumok
2.2. Dohnányi-művek	8.5. Hagyaték, utóélet
2.2. Más szerzők művei	
3. Könyvek	9. Zachár Ilona hagyatéka
3.1. Zenei tárgyú könyvek	9.1. Dohnányiról szóló írások forrásai
3.2. Nem-zenei tárgyú könyvek	9.1.1. <i>A Song of Life</i>
	9.1.2. <i>Búcsú és üzenet</i>
4. Újságcikkek	9.1.3. Egyéb
4.1. <i>Scrapbookok</i>	9.2. Egyéb írások
4.2. Önálló újságcikkek	9.3. Naplók
5. Egyéb nyomtatványok	10. Audiovizuális források
5.1. Évkönyvek, egyetemi kézikönyvek	10.1. Képfelvételek
5.2. Folyóiratok, egyéb különnyomatok	10.2. CD-felvételek
5.3. Egyéb kisnyomtatványok	10.3. LP és egyéb adathordozók
5.4. Prospektusok	10.4. Egyéb digitális források
6. Koncertprogramok	11. Fotók, képek
7. Levelek	11.1. Fotóalbumok
7.1. Dohnányi Ernő levelei	11.2. Önálló képek
7.2. Zachár Ilona levelei	11.3. Keretes képek
7.2.1. Zachár levelei Dohnányinak	
7.2.2. Zachár további levelei	12. Tárgyak
7.3. További levelek	

1. táblázat. Dohnányi amerikai hagyatéka a Zenetudományi Intézetben

különböző években hazatért részek összefésülése jelenleg is folyamatban van (ez az oka annak is, hogy a hivatkozott dokumentumok egy részének még nincs jelzete). Az amerikai hagyatéknak végleges felépítését az 1. táblázat összegzi, az alábbiakban pedig néhány példát keresztül kíséreltet teszek az egyes forrástípusok jellemzésére.

Zenei források

A Dr. McGlynn-től származó hagyatékrészek (2006, 2014, 2015) közül csak az utolsó egység tartalmaz eredeti zeneszerzői kéziratokat, melyek a következők: folyamatomfogalmazvány a fiatalkori B-dúr szextetthez (op. nélk.), az amerikai években újraírt 2. szimfóniához (op. 40) és a Mozart-zongoraversenyek Dohnányi-féle cadenzáihoz; a *Cantus vitae* (op. 38), illetve a Három zenekari dal (op. 22) partitúrájának tisztázata; valamint kéziratos betoldások az *Essential Finger Exercises of*

Obtaining a Sure Piano Technique című kiadványban. Persze nemcsak a kéziratok képviselhetnek értéket a zenei források közül: a kutatás számára legalább ilyen jelentősége van annak, hogy a 2014-ben és 2015-ben hazatért hagyatékrészekből rekonstruálható lett a zeneszerző amerikai kottatára, mely – mint az a levelezésből kiderül – részint Magyarországról kiküldetett, részint Amerikában beszerzett tételekből áll. Néhány példány Dohnányi bejegyzéseit is tartalmazza; az op. 22-es Schumann-szonátájának kottájában például frazeálást és ujjrendet találunk.¹³ A 2015-ös szerzeményezés mindemellett Dohnányi nyomtatásban megjelent műveinek bőséges gyűjteményét is magában foglalja, sok esetben egyazon mű többféle különböző kiadását is értve ezalatt.

A zenei források közé sorolhatjuk Dohnányi zenei tárgyú könyveit is, melyek némelyikében szintén tanulságos kommentárokat találunk. A tallahassee-i Dohnányi-könyvtár egyébként a 2014-es szerzeményezés részeként, azaz közvetlenül a ház polcairól érkezett Magyarországra, így módon számos korábban teljes mértékben ismeretlen forrással járult hozzá ismereteinkhez. A több száz nem-zenei tárgyú, azaz szépirodalmi és tudományos jellegű, olykor szintén bejegyzéseket tartalmazó kötet árnyalt képet ad Dohnányiéik ízléséről és érdeklődéséről, még ha a gyűjtemény utólag kissé szedett-vedettnek is tűnik. Minthogy azonban a korábbi otthonok könyvtára vagy könyvlistája sajnálatos módon nem maradt fenn,¹⁴ az amerikai évtizedben összegyűjtött anyag bizonyos esetlegessége ellenére is egyedülálló értéket képvisel. Ami a bejegyzéseket tartalmazó zenei könyveket illeti: ezek egy része azért létezhet egyáltalán, mert Dohnányi az FSU zeneszerzés-professzoraként a diákok – megítélése szerint elképesztő – felkészületlenségét tapasztalta. Az alacsonyabb szinthez alkalmazkodva a zeneszerzés-tanítás során kénytelen volt tehát alapszintű összhangzattant és ellenpontot tanítani. Ennek megfelelően amerikai könyvtárában tucatnál is több ellenponttal, harmóniával és hangszereléstanal foglalkozó, nagyrészt friss kiadású mű található, melyek legtöbbször Dohnányi gazdagon kommentálta is.¹⁵ Lelkiismeretességét bizonyítja, hogy a hagyatékban szintén fennmaradt, ellen-

¹³ Dohnányi kottatárából: Robert Schumann, *Sonata No. 2. Op. 22* (Leipzig: Breitkopf und Härtel, é. n.) (ZTI MZA Dohnányi: „Nyomtatott kották”, jelzet nélkül).

¹⁴ Dohnányi Mária készített ugyan néhány listát Dohnányi budapesti otthonának, a Szeher úti villának gyűjteményéből (FSU Kilényi–Dohnányi: „Miscellaneous Documents 1897–1950”, 16.), de minthogy erre a háború után került sor, teljesen semmiképp nem tekintendő.

¹⁵ Például: Paul Hindemith, *The Craft of Musical Composition I–II.*, Arthur Mendel (transl.) (New York: Associated Music Publishers, 1941/1945) (MZA-DE-Ta-Script 30.090/1–2); Knud Jeppesen, *Counterpoint. The Polyphonic Vocal Style of the Sixteenth Century* (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1939) (MZA-DE-Ta-Script 3.103); Kent Wheeler Kennan, *The Technique of Orchestration* (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1952) (MZA-DE-Ta-Script 3.111); Charles H. Kitson, *Invertible Counterpoint and Canon* (London: Oxford University Press, 1950) (MZA-DE-Ta-Script 3.114); Walter Piston, *Counterpoint* (New York: W. W. Norton & Co., 1947) (MZA-DE-Ta-Script 3.148); Walter Piston, *Harmony* (New York: W. W. Norton & Co., 1948) (MZA-DE-Ta-Script 3.149); Ebenezer Prout, Ebenezer: *Fugue* (London: Augener, 1891) (MZA-DE-Ta-Script 3.153); George Oldroyd, *A Technique and Spirit of Fugue. A Historical Study* (London: Oxford University Press, 1949) (MZA-DE-Ta-Script 3.137).

pont-órákhoz készített segédanyagok, valamint azok a jegyzetfüzetek, melyekben összehasonlító jegyzeteket készített különféle kontrapunkttal foglalkozó írásokból.¹⁶ Ehhez a forrástípushoz csatlakoznak a zongorázással egybekötött, különféle zeneelméleti előadások (úgynevezett *lecture-recital*) izgalmas vázlatai is, nem beszélve arról, hogy az egyik ilyen alkalomról hangfelvétel is készült.¹⁷

Hangfelvételek tekintetében különösen gazdag gyűjteményre tett szert a Zenetudományi Intézet: az FSU ugyanis nemcsak Dohnányi-művek más előadók által rögzített lemezeit őrizte, hanem eredeti koncertfelvételeket is. A teljes hagyaték egyik legértékesebb egységét jelentik azok a hangzó dokumentumok (DAT formátumból digitalizált CD-lemezek), melyek az amerikai évek (1949–1960) mintegy 40 hangversenyét örökítik meg, s melyeknek köszönhetően végre közvetlenül is foglalkozhatunk a zseniális zongoraművész játékaról. Az utókor nagy bánatára ugyanis Dohnányi nem szeretett lemezre játszani, s ráadásul azok szerint, akiknek előben is volt szerencséjük hallani őt, ez a kevés felvétel sem adja vissza játékának utánozhatatlan spontaneitását. Ugyan a koncertfelvételek sem tökéletesek, kivált, hogy lényegében amatőr technikával rögzítették őket, mégis páratlan, s nemhogy a nagyközönség, de a szűkebb szakma előtt is ismeretlen kincseket rejtenek: meghallgathatjuk például Dohnányi több amerikai művének előadását a szerző saját vezényletével, Dohnányi és Zathureczky privát körben adott hangversenyeit, vagy az emblematicus op. 1-es kvintett többféle interpretációját a szerző közreműködésével.¹⁸

Életrajzi források

A nem-zenei típusú források közül elsősorban Dohnányi levelezése emelkedik ki, mely mind mennyiségében, mind jelentőségében az egyik legfontosabb dokumentumcsoportnak számít. A három hagyatékrészből összesen több mint 2800 levél került elő, melyeknek 2010 előtt is ismert, nagyobbik hányada volt az egyik pillére Dohnányi amerikai éveit feldolgozó disszertációnak. A hatalmas levéltanyag tanulmányainak újabb áttekintésére talán nincs szükség itt, ezért csupán felsorolásszerűen említek néhány példát. A legfontosabb dokumentumcsoportok között említ-hetjük Dohnányi és Karl Kuersteiner, a floridai egyetemi dékán levelezését, mivel

¹⁶ ZTI MZA Dohnányi: „Egyéb dokumentumok”, jelzet nélkül (korábban: FSU Dohnányi: „McGlynn–Kusz Documents”, 732.).

¹⁷ ZTI MZA Dohnányi: „Egyéb dokumentumok”, jelzet nélkül (korábban: FSU Dohnányi: „McGlynn–Kusz Documents”, 725., 728.). A Beethoven-előadásról szóló hangfelvétel: „Romanticism in Beethoven's Sonatas”, University of Wisconsin, 1955. november 16. (ZTI MZA Dohnányi: „Hangfelvételek”, jelzet nélkül; korábban: FSU Dohnányi: „DAT Collection”, 17.).

¹⁸ Ez idáig hivatalosan egy válogatás jelent meg belőlük Vázsonyi Bálint szerkesztésében évtizedekkel ezelőtt a Hungarotonnál („Dohnányi at the Piano”, Hungaroton LPX 12085/6, 1979). A gyűjtemény új tulajdonosa, a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum egyik első feladatának tekintette egy új, kétfoldos válogatás közreadását, mely 2017 őszén jelenik meg a Rózsavölgyi Kiadónál.

az nemcsak a napi hivatalos ügyeket érinti, hanem – különösen az első szerződés-kötést előkészítő időszakban – betekintést enged Dohnányi pedagógiai nézeteibe. Innen tudjuk például, hogy szeretett kevés növendéket, de segédtanár nélkül, intenzíven tanítani mert „végeredményben minden oktatás célja, hogy függetlenségre nevelje a növendéket.”¹⁹ Ugyanebből a levélből ismerjük meg Dohnányi azon meggyőződését is, miszerint „manapság az egész világon nagyon-nagyon kevés zeneszerző van, akinek szabad volna komponálnia. [...] Nos, engem nem zavar a »modernizmus«, ha a komponista érti a dolgát, de általában nem tud semmit: többnyire egy egyszerű dallamot sem tud megharmonizálni, nem beszélve arról, hogy aligha képes a legkönnyebb ellenpontfeladat megoldására.”²⁰ Igen beszédes a Doráti Antallal folytatott levelezés is, melyben a karmester a 2. szimfónia minneapolis-i bemutatója kapcsán vitatja meg Dohnányival a lehetséges változtatásokat. Az Amerikában tartózkodó magyar, illetve magyar kötődésű muzsikuskollégák tollából származó írások egyébként is jelentős részét teszik ki az anyagnak: a feladók és címzettek közt megtaláljuk például Böszörményi-Nagy Bélát, Dániel Ernőt, Christoph von Dohnányit (aki nemcsak tanítványa, de unokája is volt Dohnányi Ernőnek), Kilényi Edwardot, Reiner Frigyet, Zathureczky Edét, sőt még Kodály Zoltánt is. Utóbbiról nem mondható, hogy gyakran írt volna, de olyankor jelentős információt közölt: „Most sikerült írásban [sic] kapni az ig. ügy min. tól, hogy D. E. ügyében a nyomozást beszüntette” – fűzte hozzá például a várva-várt értesítést Emma asszony 1949. nyári leveléhez.²¹ Dohnányi persze amerikai kollégákkal és ismerősökkel is sokat levelezett: Albert Spalding, a neves amerikai hegedűs például előszeretettel érintett zenei kérdéseket leveleiben; s hasonlóképpen izgalmas az életmű utolsó opusza, a két fuvoladarab ihletőjével, Elizabeth Bakerrel folytatott írásbeli dialógus a már említett Passacaglia technikai megoldásairól. Máskor Dohnányi ismeretlenekhez írott leveleiben bukkan fel lényeges adalék: ilyen például a Ferguson nevű zenetörténésznek szóló küldemény, melyben a zeneszerző a 2. szimfónia (op. 40) inspirációs forrásairól ír, s ennek kapcsán olyan megfontolásra érdemes, általánosabb érvényű kijelentéseket tesz, mint hogy szimfóniája nem programzene, „vagy legalábbis nem jobban, mint – például – Beethoven *Őtödike* vagy kései szonátái vagy bármely más zene, amely több mint egyszerű

¹⁹ Az eredetiben: “In general I prefer to teach a few and occupy myself with them intensely, so that no assistant teacher should then be needed, even in the case of a longer absence. After all, the aim of any education should be to make the pupil independent.” Dohnányi levele Kuersteinerhez, 1949. augusztus 3. (MZA-DE-Ta-Script 82.186).

²⁰ Az eredetiben: “There are nowadays very-very few composers in the whole world who should be allowed to compose. [...] Now I don’t mind »modernity« if the composer knows his »business«, but generally he knows nothing, generally he hardly can harmonize decently a simple melody not to speak of his inability to solve the easiest task of counterpoint. Here most probably I shall want an assistant teacher; at least my demand will be, that the student is well acquainted with the rules of harmony and the elements of counterpoint.” Dohnányi levele Kuersteinerhez, 1949. augusztus 3. (MZA-DE-Ta-Script 82.186).

²¹ Kodály Zoltánné és Kodály Zoltán levele Dohnányiékhoz, 1949. augusztus 10. (MZA-DE-Ta-Script 80.238).

játék a formákkal”.²² Egy korábbi leveléből egyébként az is kiderül, miért ódzkodik saját műveiről leírást adni: „nem hiszem, hogy illő, ha valaki saját darabjait méltatja” – írja.²³ Hozzáteszi: „tökéletesen egyetértek Goethe szavaival: »Bilde Künstler, rede nicht!«, és én jobban szeretnék csendben maradni.”

A Dohnányinak szóló levelek közül hűga, Mária leveleit érdemes kiemelni, melyek az 1950-es évek Magyarországnak keserű mindennapjaiból érkeztek Floridába, s melyek az Országos Széchényi Könyvtár Dohnányi-gyűjteményében őrzött Dohnányi-levelek párpai (utóbbiakat persze inkább Dohnányiné írta, a zeneszerző csak szignálta). A küldemények azonban nemcsak az amerikai évek eseménytörténetéhez szolgálnak adalékokkal, hanem részletesen dokumentálják azt az állhatatos munkát is, amellyel az idős hölgy a különböző budapesti helyszíneken megmaradt Dohnányi-hagyatékok anyagát feldolgozta, illetve a feldolgozást koordinálta, s a Dohnányiék által kért anyagok Tallahassee-be juttatását megszervezte.

Dohnányi Mária küldeményeihez hasonlóan 2006-ban került haza az a félszáz különleges levél, melyet a zeneszerző leendő harmadik feleségéhez, Zachár Ilonához írt még megismerkedésük idején, 1939-ben. Természetüknél fogva kifejezetten személyes hangvételű írások, zenéről kevés szó esik bennük. Az anyag egésze mégis páratlanul sokat árul el Dohnányi legbelsőbb világáról. A Kelemen Éva gondozásában gyűjteményes kötetben is megjelent családi levelekhez képest ugyanis a szerelembe esett, időződő zeneszerző valószínűtlenül más arcát mutatja ezekben az írásokban:²⁴ itt nyoma sincs a másutt oly jellemző kellemesen ironikus, szófukar stílusának. Háttorzongató viszont, ahogy a háború és az egyre nyomasztóbb intézményvezetői feladatok terhe átszüremlik a személyes idillbe – annak ellenére, hogy a levelek alig-alig tartalmaznak politikai jellegű megjegyzéseket.

Szintén ehhez a hagyatékrészhez tartoznak Dohnányi zsebnaptárjai. A rengeteg bejegyzést tartalmazó kis füzetek nemcsak a zeneszerző amerikai kapcsolatainak beazonosítását segítik címregisztereik révén, de napra pontosan kiolvasható belőlük a szerző időbeosztása az 1939 és 1959 közötti időszakban. Családi események és évfordulók emlékeztetői, tanítási beosztás és pénzügyi feljegyzések éppúgy megtalálhatók bennük, mint Dohnányi hangversenyeinek dátumai. Ami utóbbiakat illeti: a különféle hagyatékrészekből tökéletesen rekonstruálható a szerző amerikai koncertnaplója – a legfontosabb programokat és füzeteket Dohnányi felesége külön albumokba is rendezte.

²² Az eredetiben: “But I am a little worried that the work – especially because of the 4th movement, Variations on Bach’s Choral »Komm’ susser Tod« – might be interpreted as »Program-music«, which it is *not*, at least not more than – for instance – Beethoven’s Fifth or his last sonatas or any music which goes beyond a mere play with forms.” Dohnányi levele Donald Fergusonhoz, 1957. február 17. (MZA-DE-Ta-Script 82.317).

²³ Az eredetiben: “[...] I fully agree with Goethe’s words: »Bilde Künstler, rede nicht!« and I would rather remain silent.” Dohnányi levele Donald Fergusonhoz, 1957. február 17. (MZA-DE-Ta-Script 82.303).

²⁴ Kelemen Éva (szerk.), *Dohnányi családi levelei* (Gondolat Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár – MTA Zenetudományi Intézet, 2011).

Zachár Ilona azzal is rendkívül hasznos szolgálatot tett az utókornak, hogy módszeresen összegyűjtötte a férje fellépéseiről írt kritikákat a 2. világháború után meglevenedő koncertélet első hangversenyeitől kezdve egészen 1960-ban bekövetkezett haláláig. A több száz tételből álló anyagot – a műsorok egy részéhez hasonlóan – úgynevezett *scrapbook*okban, azaz (mű)bőr kötésű, vastag lapokból álló, díszes albumokban őrizte meg. A dokumentumokat felhasználta Dohnányi-életrajzában, majd az FSU gyűjteményének ajándékozta, így kerülhetett az anyag végül Magyarországra. Ilona munkájának eredményeképpen az amerikai évek gyakorlatilag teljes sajtórecepciója egyben hozzáférhető lett, ráadásul igen változatos képet mutat: a kérdéses periódusból származó írások közel harmada például tallahassee-i lapokból származik, ezek elsősorban nem kritikák, hanem különböző hírek, Dohnányi születésnapjaihoz és a család egyéb nevezetes eseményeihez kötődő interjúk, melyek számtalan adalékkal szolgálnak az utókornak a zeneszerző amerikai életéről.

Egy további *scrapbook* az amerikai évek politikai küzdelmeit dokumentálja: a témába vágó leveleket, cikkeket gyűjti össze, köztük olyan tételeket is, melyek korábban csak gyenge másolatban voltak hozzáférhetőek Magyarországon. A forráscsoport külön érdekessége, hogy az újságkivágatok némelyike mellett Dohnányi kézírásos kommentárjai is láthatók – ezek hazatérésük, azaz 2014 előtt viszont egyáltalán nem voltak ismertek. Hogy a sok küzdelem ellenére néhanap milyen derűs is lehetett az élet Floridában, arról egy szerényebb album tanúskodik ugyanebből a hagyatékrészből. Ebben Dohnányiék mulatságos dokumentumokat őriztek meg: a Dohnányi-név különösen rosszul sikerült betűzéseit, vagy a barát és kolléga, Warren D. Allen zenetudós memorandumát az amerikai diákok botrányos zenetörténeti műveltségéről; esetleg olyan tragikomikus kordokumentumokat, mint egy 1951-es húsvéti üdvözlőlap, melyen ártatlan kisnyulak és báránysok figyelik indokoltnak tűnő szorongással az „Éljén az 5 éves terv” feliratú transzparenst lobogtató, lelkes embertömeget – a lapot Dohnányi húga küldte nekik sógornője honvágyát enyhíteni igyekezvén.

A Dohnányi–Zachár dokumentumok

Zachár Ilona nemcsak Dohnányi Máriának volt levelezőtársa, hanem tulajdonképpen ő intézte férje egész hivatalos és családi levelezését, így a dokumentumok sok esetben elsődlegesen hozzá kötődnek. A 2014-ben hazakerült hagyatékrészre különösen jellemző, hogy a különféle források középpontjában nem is annyira Dohnányi maga, mint inkább Ilona áll (3. kép). Minthogy ezek azok a tételek, melyek közvetlenül a házból kerültek a Zenetudományi Intézet gyűjteményébe, vagyis korábban nem voltak, nem lehettek ismertek, érdemes valamivel részletesebben tárgyalni őket.

A boldogtalan házasságban élő, 28 éves Ilona 1938 elején találkozott először távoli rokonával, Dohnányival, akinek második házassága a színész-táncosnő Ga-

3. kép. Dohnányi és harmadik felesége, Zachár Ilona

lafrés Elsával ekkor már szintén a végét járta.²⁵ Hamarosan szenvedélyes viszonyba bonyolódtak, s a háború éve alatt mindketten eltávolodtak házastársaiktól, bár a válás mindkettejükénél akadályokba ütközött. Ettől függetlenül gyakorlatilag házastársként éltek együtt, nevelték a nő gyermekeit, s együtt hagyták el Magyarországot 1944 novemberében. Kapcsolatuk a következő, nélkülözéssel és bizonytalanságokkal teli években, majd pedig az amerikai periódusban is meglepően stabil, s mindvégig nagyon gyengéd és bensőséges maradt. Meglepően – hiszen Dohnányi korábban nem bizonyult igazán odaadónak kapcsolataiban, azaz a nehézségek során hajlamos volt lelkileg és fizikailag eltávolodni társától, sőt kilépni a szituációból. Pedig a három feleség közül Ilonának jutottak a legkeservesebb évek. Nem csoda tehát, hogy a hatalmas mennyiségű írott anyag, amelyet maga után hagyott, sokszor aggodalmakról, kétségbeesésről, szomorúságról és sok-sok betegeskedésről szól.

Zachár Ilona író ember volt, aki inkább kevesebb mint több sikerrel igyekezett regényeit publikálni. Magyarországon, még az 1940-es években, jobban haladt: ekkor többek közt Donizettiről, Rossiniról és Belliniről is megjelent egy-egy életrajzi regénye – mindegyiknek nagy kéziratanyaga került most Magyarországra.²⁶

²⁵ Megismerkedésük történetét lásd Ilona von Dohnányi, *Ernst von Dohnányi. A Song of Life*, James A. Grymes (ed.) (Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2002), 111–114.

²⁶ *Rossini, a melódia királya* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1942), *Bellini* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1942), *Donizetti, egy nagy zeneköltő élete* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1944). A szerző mindegyik esetben S. [Salaczné] Zachár Ilona.

Ambícióit jelzi, hogy Argentínában is sikerült publikálnia egy történelmi regényt.²⁷ Amerikában azonban e regény angol változatával, illetve számos más terével már nem sikerült kiadót szereznie. Ezekben az években persze a legnagyobb erőbedobással egy újabb zeneszerzői életrajzon dolgozott, mégpedig a hozzá legközelebb álló komponistáén. A kötet, *A Song of Life* nem jelent meg sem Ernő, sem Ilona életében, s végül James Grymes adta közre 2002-ben.²⁸ Bár az 1937 utáni időszakról szóló fejezetei vállaltan visszaemlékezés-szerűek, a könyv fontos forrása Dohnányi kutatóinak. A *Song of Life* különféle, javításokat is tartalmazó változatainak egy teljes doboznyi – Grymes számára ismeretlen – kézírata érkezett haza 2014-ben, melyek a stílári változtatások mellett tartalmi újdonsággal is szolgálnak. Úgy tűnik ugyanis, hogy Ilona az emigráció éveit, különösen a még Európában eltöltött időszokról (1944–1948) szóló fejezetet eredetileg valamivel terjedelmesebbre, ezzel együtt regényesebbre tervezte, s ezeknek az utóbb elvetett szakaszoknak több fogalmazványa is megtalálható az anyagban.

A sors keserű ironiája, hogy végül Dohnányi halála hozott Ilona számára publikációs lehetőséget Amerikában: néhány hónappal özvegyen maradása után jelent meg első kötetecskéje, a *Message to Posterity* [Üzenet az utókornak].²⁹ A címlapon ugyan Dohnányi neve szerepel szerzőként, de rögtön utána következik Ilonáé, aki fordította a szöveget, sőt a bevezetőben lejegyzőként nevezi meg magát. 1962-ben az eredeti, magyar nyelvű változat is megjelent *Búcsú és üzenet* címmel.³⁰ A mintegy két nyomdai ív terjedelmű visszaemlékezés, melyben szó esik többek közt Dohnányi gyerekkoráról, emigrációjáról, életfelfogásáról, tanári tapasztalatairól, kivételes jelentőséggel bír a kutatásban, hiszen a zeneszerzőnek alig maradt fenn bármiféle írása. Eddig is gyanították azonban a kutatók, hogy nem lehet teljes egészében hiteles Dohnányi-forrásnak tekinteni, s hogy Zachár nemcsak lejegyzőként vett részt a szöveg létrehozásában.³¹ Egy nemrégiben publikált közreadásban kísérletet is tettem a szerzői rétegek elkülönítésére, de források híján – Dohnányi és Zachár stílusának bizonyos ismeretén túl – a legtöbb esetben csupán megérzésekre hagyatkozhatam.³² A 2014-es tallahassee-i kutatás során felbukkant azonban néhány olyan forrás, mely jobban megvilágítja a *Búcsú és üzenet* keletkezését – igaz, kissé bizarr módon. Ilona ugyanis a férje halála felett érzett teljes kétségbeesésében elvesztette a

²⁷ Elena Zachár, *También Dios lo quiere* (Buenos Aires: Editorial Jackson de Ediciones Selectas, é. n.).

²⁸ Adatait lásd a 25. jegyzetben.

²⁹ Ernst von Dohnányi, *Message to Posterity*, Ilona von Dohnányi (transl.), Mary F. Parmenter (ed.) (Jacksonville, Florida: Drew, 1960).

³⁰ Dohnányi Ernő, *Búcsú és üzenet* (München: Nemzetőr, 1962).

³¹ James A. Grymes például – különösebb kommentár nélkül – két szerző feltüntetésével adta közre az angol szöveget: Dohnányi, Ernst & Ilona von, „Message to Posterity”, in *Perspectives on Ernst von Dohnányi*, James A. Grymes (ed.) (Lanham, Maryland–Toronto–Oxford: The Scarecrow Press, 2005), 193–215.

³² Dohnányi Ernő, *Búcsú és üzenet*, közr. Kusz Veronika, publikáció az MTA BTK Zenetudományi Intézet „Lendület” 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatóközpont Dohnányi-honlapján (2014. július), http://zti.hu/mza-dohnanyi/docs/Bucusu_es_uzenet.pdf (utolsó elérés: 2017. január 1.).

talajt lába alól. A vallás felé fordult, s a gyász örületében meggyőződésévé vált: Isten rajta keresztül szól az emberiséghez. Az üzeneteket le is jegyezte; erről szól két további kis kötete, illetve számos publicisztikája főleg magyar nyelvű amerikai lapokban.³³ A transzcendens világgal való kapcsolata azonban nem merült ki ebben: éveken keresztül ugyanis szeánszokat rendezett, hogy Dohnányi szellemével találkozhasson. A szeánszok jegyzőkönyve, illetve Dohnányi szeánszokon kívül való diktálásai – stílusosan szólva – kísértetiesen emlékeztetnek a *Búcsú és üzenet* szövegére. A szöveg hangvétele, a mondatok ritmusa, az Ilona-féle fogalmazásmódból néha hátborzongatóan elő-előbukkanó, jellegzetesen dohnányis szófordulatok, vagy mindjárt az egyes diktálások élén álló frázis: „ez az én üzenetem” – mintha csak a *Búcsú és üzenet* egy-egy újabb fejezetei volnának. A feldolgozás során, a hagyaték hazaérkezését követően egy évvel aztán a vegyes dokumentumok közül előbukkant egy kézirat, mely ténylegesen a *Búcsú és üzenet* szövegrészleteit tartalmazza – mégpedig valóban Zachár Ilona tollából. Ez a felfedezés szinte teljes bizonyossággal igazolja a korábbi gyanút a szerzőséggel kapcsolatban: azaz a *Búcsú és üzenet* még az eddig feltételezethez képest is kevésbé Dohnányi-szöveg; neki valószínűleg soha nem is állt szándékában efféle memoárt kiadni, sőt a szövegben említett diktálások idején – elég bizarr módon – már nem is élt. Ezzel együtt a benne foglalt információk döntő része persze helytálló: Ilona nyilván jól ismerte férje életét, gondolatait, s nyilvánvalóan utánozni is tudta a stílusát, ráadásul a *Song of Life* miatt kifejezetten gyűjtött is életrajzi anyagokat tőle. Dohnányi írásainak készülő közreadásában azonban mindezzel együtt a *Búcsú és üzenet* így csak a függelékben kaphat helyet.

A 2014-ben hazatért hagyatékrész tartalmazza végül Ilona írásainak egy szintén nem nyilvános, szintén érzékeny, ugyanakkor roppant informatív típusát: személyes naplóit. Túl ugyanis a regényeken, cikkeken és a nagy mennyiségű hivatalos és családi–baráti levelezésen, Dohnányi feleségének még arra is futotta türelméből, hogy minden egyes napjukról (vagy mondjuk inkább: napjáról) összefoglalót írjon. A most előkerült naplók kisebb hiányokkal az 1946-tól 1959-ig tartó időszakot ölelik fel, s valóban nagy felfedezést jelentenek. Felhasználásuk persze nem könnyű: olvasásuk nemcsak fizikailag nehéz, de azért is, mert sok lényegtelen információ között bújik meg egy-egy érdekes momentum. A kutatás számára a naplók nem annyira önmagukban, hanem Ilona levelei mellett értelmezhetők – azokhoz a Dohnányi hűgához és saját szüleihez írott, terjedelmes és alapos beszámolókhöz, melyek részletes krónikái az amerikai éveknek, s melyeket az Országos Széchényi Könyvtár Dohnányi-gyűjteménye őriz. A levelek voltaképpen a naplók fegyelmezettebb, összeszedettebb parallelei. Ám nem elhanyagolható jelentőségű a naplók nézőpontja sem: a kellemetlenségek, nehézségek, Ilona viharos érzelmei szűrőjén értesülünk az eseményekről. Sőt olyan is előfordul, hogy kiegészítő információkat találunk bennük – vagy azért, mert a vonatkozó levelek elvesztek, vagy

³³ Ilona von Dohányi, *From Death to Life* (Tallahassee: Rose Printing Company, é. n.); Ilona von Dohnányi, *When God Speaks* (Tallahassee: Rose Printing Company, é. n.).

azért, mert Ilona még Miciék előtt is leplezni igyekezett valamelyest a helyzetet. Erre példa a *Hárfa-Concertino* esete, amelynek keletkezési körülményeiről nagyon keveset tudunk: talán mert Dohnányi számára roppant fájdalmas volt, hogy a versenymű megrendelője, Edna Phillips, hivatalos indoklás nélkül, de vélhetően stiláris okok miatt elállt a mű bemutatásától. Ilona naplójából nemcsak erről a csalódásról olvashatunk, hanem arról is, milyen kétségbeejtően nehezen haladt a kompozíciós munka: „vérzik a szívem, ha látom, mennyit fárad, pedig a kompozíciója nem halad, [...] mindig újraírja, amit leírt”³⁴ – olvassuk például egy helyütt. Ez a megjegyzés ráadásul arra is példa, hogy a másodlagosnak tűnő források lényegbevágó adalékokkal szolgálhatnak. A *Concertinó*nak ugyanis tudomásunk szerint a tisztázaton kívül semmilyen más forrása nem maradt fenn – semmi, ami dokumentálná az Ilona által többször is említett, keserves alkotói folyamatot. Ez arra utalhat, hogy a zeneszerző szándékosan nem őrizte meg a kompozíciós munkához kapcsolódó kéziratait, amit alátámaszt az életmű utolsó opusza, a *Fuvola-passacaglia* esete is: talán azért is maradt fenn ennek a műnek a szokásosnál jóval nagyobb forrásanyaga, mert a szerzőnek nem volt módja megsemmisíteni, esetleg a publikálás előtt nem akarta felszámolni a munka dokumentációját.

Az amerikai hagyaték Magyarországra küldése – s ezen belül is főképp a Florida State University letéti anyagának visszavonása (2015) – nyilvánvalóan rendkívül hátrányosan érintette a tallahassee-i egyetemet. Sok szempont figyelembe vétele mellett azonban az örökös határozottan úgy vélte, Magyarországon jobb helye lesz a dokumentumoknak, elsősorban azért, mert több kutatónak lesz módja betekintést nyerni az anyagba. Várakozását igazolni látszik a gyűjteményt használó magyar és más európai zenetörténészek, muzsikuskok egyre növekvő száma. A 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum emellett kiemelt feladatának tartja a Dohnányi-kutatások életben tartását, s az amerikai hagyaték minél tágabb körben való megismertetését. Nemcsak a 2014-es kiállítás, a közeljövőben tervezett Dohnányi-émlékszóba, de az évfordulós 2017-es évben publikálandó Dohnányi-émlékalbum, illetve tanulmánykötet, valamint a 2020-ra várható Dohnányi-íráskötet is mind-mind az amerikai hagyaték dokumentumain alapul. Hogy Dohnányi maga kívánta-e volna, hogy öröksége végül Magyarországra kerüljön, nem állíthatjuk biztosan. Derűvel leplezett fájdalma a saját hazája ellene való támadásai és életművének abszurd elhallgatása miatt valószínűleg mérhetetlen volt. A hagyaték feldolgozása, s még inkább a hagyatékon alapuló és attól független tudományos munka előrehaladása ennek ellenére vagy éppen ezért a magyar zenei kultúra hatalmas adóssága.

³⁴ Zachár Ilona naplóbejegyzése, 1952. július 29. (ZTI MZA Dohnányi: „Zachár Ilona dokumentumai”, jelzet nélkül).

VERONIKA KUSZ

From Florida to Budapest:
the Homecoming of Dohnányi's American Bequest

In 2014, Dohnányi's grandson and heir, Dr. Sean Ernst McGlynn (Tallahassee, Florida, USA) decided to donate a part of the composer's American estate to the Hungarian Academy of Sciences to be kept in the Dohnányi-collection of the Institute for Musicology, Research Center for the Humanities. His donation covered those documents which were still to be found in his own home (formerly the composer's Tallahassee house). A year later, he also offered for sale another part of the estate which was placed on loan at Dohnányi's former employer, The Florida State University. Gaining all these documents not only meant an absolutely outstanding event in Hungarian Dohnányi-scholarship but a symbolic gesture by the American heir to Hungary and Hungarian scholars. The estate, which belongs now to the collection of the Archives for 20th–21st Century Hungarian Music, contains different types of documents such as musical autographs (sketches, drafts, and clean copies as well), letters to and from Dohnányi, other written documents (contracts, financial material, travelling documents), newspaper clippings, books, scores, photos, recordings, and even some personal memorabilia. My study gives a summary of the history of the American estate and a description of the most important units of the documents with an aim of giving a nice sample for the prospective use of the material for scholars and performers.